

ESEJA PAR PIENU

ROLANDS FELDMANIS

Kāds drosmīgs vīrs vienā lopotības nozares blogā izteica velmi iegādāties Latvijas piena pārstrādes uzņēmumu akcijas. Tik tiešām, gada laikā piena cena ir sarukusi par 30 %, bet galvenais – vēl nav redzams cenu krituma samazināšanās gals. Liekas loģiski tagad nopirkt piena pārstrādes uzņēmuma akcijas, jo šiem uzņēmumiem samazināsies izejvielas – svaigpiena – iegādes izmaksas. Ja samazinās izmaksas, bet veikalā cena nemainās, tad pieaug peļņa. Kādas ir iespējas piena lopotim nopelnīt kopā ar pārstrādi?

Latvijā piena pārstrādes uzņēmumu akcijas netiek tirgotas. Citu uzņēmumu akcijas var iegādāties biržā *Baltic NASDAQ*. Arī Igaunijas piena pārstrādes uzņēmumu akcijas nevar nopirkt. Biržā ir tikai lietuviešu piena pārstrādes uzņēmumi *Pieno žvaigždės*, *Rokiškio pienas*, *Žemaitijos pienas* un *Vilkyskiu Pienine* (*Vilvi* grupa) (1. tabula). Šo uzņēmumu akciju cenas turpina pieaugt, izņemot *Pieno žvaigždės*, kura akcijas cena ir svārstīga.

Piecu gadu laikā *Rokiškio pienas* akciju cena palielinājās par 47 %, *Žemaitijos pienas* – 32 %, *Vilkyskiu Pienine* (*Vilvi*) – 312 %. Tieši *Vilvi* ir agresīvākie attīstības plāni, uzņēmumu iegādes un jaunu jaudu būvniecība, tostarp, arī Latvijā Bauskas novadā. Savukārt *Pieno žvaigždės* šajā četriniekā ir pastarītis, un arī akciju cena pēdējo piecu gadu laikā ir gājusi kā pa kalniem, bet neto rezultāts ir akciju cenas palielinājums vien par 16 %.

Protams, visas viena uzņēmuma akcijas vienā reizei biržā nopirkt nevar – biržā kotējas tikai daļa no tām, darījumi notiek ar desmitiem vai simtiem akciju vienā paketē, retāk tūkstošos vai desmit tūkstošos eiro. Kontrolpaketes pieder fiziskām personām vai uzņēmumiem, kuri arī var piederēt konkrētām fiziskām personām – vai atkal uzņēmumiem. Akciju struktūra parasti ir kombinēta. Taču svarīgākais, ka lielākos īpašniekus, kam pieder vairāk par 5 %, var identificēt.

Citādi tas ir ar akciju sabiedrībām, ko biržā nekotē. To īpašniekus zina vien paši akcionāri. Piemēram, “Preiļu siers” vai “Rīgas piena kombināts” ir slēgta tipa akciju sabiedrības, kuru īpašnieku reģistru pārvalda paši īpašnieki – parasti reģistrs atrodas uzņēmumā, bet var vienoties, ka tas atrodas, piemēram, depozitārijā. Protams, jebkuru uzņēmumu, vai tas ir SIA (sabiedrība ar ierobežotu atbildību) vai AS (akciju sabiedrība), var iegādāties darījumos ārpus biržas, vienojoties par cenu ar īpašnieku. Biržā kotētiem uzņēmumiem ir viena priekšrocība – to darbība ir daudz caurskatāmāka, regulēta no biržas puses. Tas nozīmē, ka regulāri un laikus jāiesniedz gada pārskati, kuros ir atspoguļots tirgus, uzņēmuma darbības tendences. Darījumi ar akcijām ir pārskatāmi, un par lielāko īpašnieku akciju pārdošanu vai iegādi arī tiek ziņots biržā, un ir pilnīgi aizliegti darījumi (par to draud pat kriminālsods par krāpšanu) tā saucamie *inside* darījumi.

Inside – kad manipulē ar informāciju par uzņēmuma stāvokli. To var darīt dažādi – sniegt labas vai sliktas ziņas, tā mainot cenu biržā, un pašiem informācijas īpašniekiem, piemēram, uzņēmuma vadībai piedaloties tieši vai netieši akciju iegādes darījumos. Biržā var piesaistīt arī finansējumu attīstībai. Var piesaistīt no bankas, bet tas ir aizdevums, un parasti tas ir lētāks, taču tas palielina uzņēmuma, piemēram, kooperatīva, saistības – un banka var atteikt tādu palielinājumu. Biržā, kurā piedalās dažādas privātpersonas un juridiskas personas – var aizdot, piemēram, nopērkot uzņēmuma parādzīmi vai parādzīmes. Tā rīkojās kooperatīvs LATRAPs, kas emitēja obligācijas biržā un piesaistīja 8 miljonus eiro topošai zirņu pārstrādes rūpnīcai.

Tālab Lietuvas piena pārstrādes uzņēmumi arī var piesaistīt papildu kapitālu savai attīstībai, nemainot īpašnieku struktūru – ar parādzīmēm. Protams, var papildus emitēt jaunas uzņēmuma akcijas un piesaistīt jaunus akcionārus vai no esošiem akcionāriem piesaistīt papildu finansējumu.

Latvijā piena pārstrādes uzņēmumi attīstās galvenokārt “savā sulā”. Attīstība ir gausāka. Lietuviešu 10 lielākie piena pārstrādes uzņēmumi sasniedz aptuveni 2 miljardu apgrozījumu, bet Latvijas – četrus reizes mazāk – ap pusmiljardu. Attiecīgi, ja pat rēķina apgrozījumu uz vienu iedzīvotāju, tad Latvijas piena pārstrāde atpaliiek no lietuviešiem vairāk nekā divas reizes. Lielākie Latvijas uzņēmumi pēdējo piecu gadu laikā palielināja apgrozījumu par trešdaļu – 34 %, bet lietuvieši apgrozījumu kāpināja par divām trešdaļām – 69 %, salīdzinot pieejamos datus no 2020. līdz 2024. gadam.

Tostarp strauji augusi Lietuvas piena ražotāju kooperatīvu jauda un finansiālais apgrozījums (sk. 2. tabulu). Tā, piemēram, *Pienas LT* pārdod produkciju vairāk nekā par 100 miljoniem eiro gadā. Latvijas zemnieku mēģinājums “Latvijas piens” (pašreiz Vācijas investoru īpašums) 2024. gadā sasniedza apgrozījumu 37 milj. eiro. Igaunijā veidotais Eiropas kooperatīvs *E-piim* 2024. gadā sasniedza 150 milj. eiro apgrozījumu. Citi lielākie Igaunijas uzņēmumi 2024. gadā apgrozīja: *Valio Esti* – 152 milj. eiro, *TERE* – 90 milj. eiro, *Farmi Piimatööstus* – 59 milj. eiro, *Estover Piimatööstus* – 40 milj. eiro, bet *Saaremaa Piimatööstus* – 33 milj. eiro. Igaunijas iedzīvotāju skaits ir uz pusi mazāks, bet piena pārstrādes apjoms eiro izteiksmē ir lielāks, turklāt, proporcionāli rēķinot uz vienu iedzīvotāju, divas reizes lielāks (sk. 3. tabulu).

KĀPĒC TĀ?

Latvijā piena pārstrādes uzņēmumus pārveidoja par akciju sabiedrībām un privatizēja. Lielākie akcionāri izpirka mazākos, un tad vēlāk uzņēmumu pārdeva tālāk. Tā notika ar lielākajiem pārstrādes uzņēmumiem “Rīgas piena kombinātu”, “Valmieras pienu”, “Rīgas piensaimnieku”. Pārdošanas darījumu piedzīvoja arī “Smiltenes piens”. Daži mazāki uzņēmumi ir pārstājuši eksistēt.

“Latvijas problēmā ir piena nozares adrumstalotība,” paskaidro Zemkopības ministrijas parlamentārais sekretārs Normunds Šmits. Viņš uzsver, ka Latvijas salīdzinoši nelieliem pārstrādes uzņēmumiem ražojot vienus un tos pašus gala produktus, norit konkurence ne tikai ar importa produkciju, bet ļoti sīva cīņa savā starpā, nereti spiežot samazināt pārdošanas cenu mazumtirgotājam. Latvijā ir vairāki desmiti dažādu piena pārstrādes uzņēmumu, kuru pārstrādes

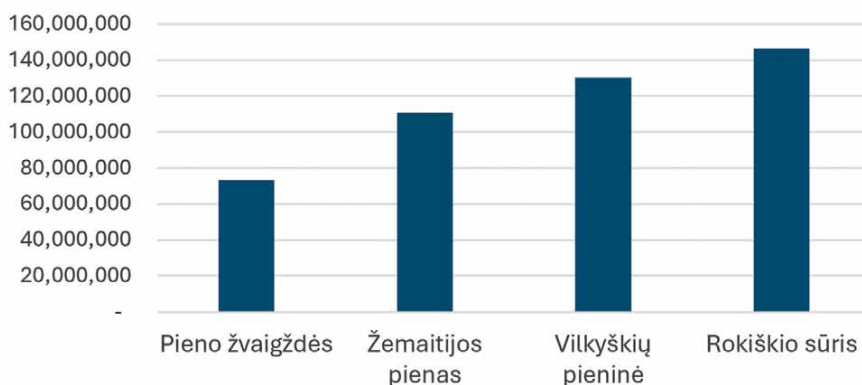
BIRŽĀ

jauda ir būtiski zemāka nekā Lietuvā vai Polijā, kuru produkcija arī nonāk Latvijas tirgū. Konkurences apstākļos ražošanas mērogs diktē izmaksas, tātad cenu, par kuru var piedāvāt preci. Maziem pārstrādes uzņēmumiem ražošanas izmaksas ir lielākas. Latvijā bija vairāki mēģinājumi attīstīt piena pārstrādi, taču neveiksmīgi. Viens projekts bija "Latvijas piens". Bet otrs – *superkombināts*, ko veidoja investors no Krievijas.

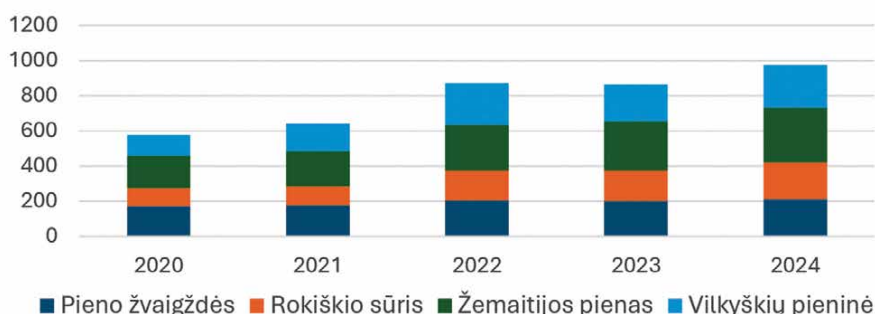
Tālajos laikos ap 2000. gadu Andrejs Bezhmelņickis mēģināja konsolidēt, apvienot pārstrādi spēcīgā eksportspējīgā uzņēmumā. Viņš iepriekš bija veidojis *Unimilk*, ko pārdeva Francijas uzņēmumam *Danone*. Tā izveidoja vienu no lielākajiem uzņēmumiem postpadomju telpā. Kopējais apgrozījums tā laikā cenās sasniedza 1 miljardu. Jaunā piena pārstrādes magnāta ideja bija sekojoša – kontrolēt visu Latvijas tirgu, eksportēt produktus uz Krieviju, tad to visu atkal pārdot, iespējams, tiem pašiem frančiem. Taču Bezhmelņickis uzkāpa uz grābekļiem, ko daudzi Latvijas uzņēmumi piedzīvoja 1998. gada krīzē un vēlāk, – Krievijas tirgus tika slēgts.

Jauna ideja – Ķīnas eksporta tirgus. Izveidots spēkus Ķīna, rezultātu ieguva vēl sliktāku – Rīgas un Valmieras piena pārstrādei nomainījās īpašnieki, to pārņēma *PAG Equity* – fonds, kas specializējās uz investīcijām Āzijas valstīs. Ne velti pārstrādes aktīviem tiek meklēti jauni īpašnieki, un saldāko daļu – saldējuma ražošanu – *PAG Equity* jau pārdevis. Tādam investoram šie nav profila aktīvi, tos centīsies pēc iespējas ātrāk pārdot, pirms tam optimizējot izmaksas, lai peļņas rādītāji ir augstāki un varētu ieinteresēt kādu pircēju. Protams, ka uzņēmumu nekotēs biržā. Visticamāk, pircēji būs no piena lielvalstīm – Lietuvas vai Polijas. Uzņēmumu nopirks, ja apmierinās cena vai ja to samazinās pietiekami, lai tos varētu izdevīgi uzpirkt. Zīmoli "Kārums", "Dzintars" ir pazīstami arī ārpus Latvijas. Zīmolus nopirks, lai ar tiem varētu vairāk pārdot savu produkciju, līdzīgi kā "Laima", "Spilva" ... "Aldaris". Paliek tikai latviskie nosaukumi.

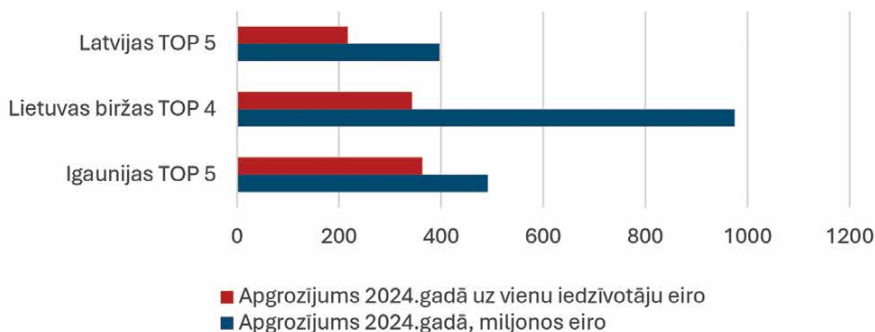
Dzīšanās pēc Krievijas vai Ķīnas tirgiem beidzās ar sakāvi vietējā tirgū un lēnāku nozares izaugsmi. Turklāt lietuviešu pārstrādes uzņēmumi iesaistās piena ražošanas nozares attīstībā, un regulāri maksā par svaigpienu

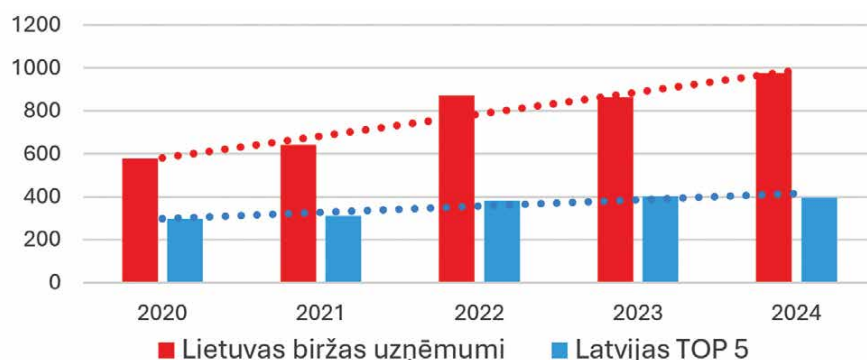
1. tabula. Lietuvas uzņēmumu vērtība biržā, 2026. gada janvārī, eiro

2. tabula. Lietuvas biržas uzņēmumu apgrozījums, miljoni eiro

3. tabula. Pārstrādes apmērs Baltijas valstīs

4. tabula. Lielāko uzņēmumu apgrozījums, miljoni eiro

augstāku cenu, kas arī liek Latvijas svaigpienam plūst uz kaimiņvalsti. Turpretī Latvijā Bezhmeļņicka mērķis bija diktēt piena cenu kā lielākajam pārstrādes uzņēmumam, lai kontrolētu izmaksas, bet pārējiem Latvijas Pienšaimnieku centrālās savienības (LPCS) biedriem – bieži vien maksāt mazāku cenu, lai saglabātu konkurētspēju saviem piena produktiem: sieram, jogurtam, pienam, biezpienam un krējumam. Ironiski ir tas, ka LPCS ir kooperatīvs (nav nekādas saistības ar Latvijas lauksaimniecības kooperatīvu asociācijas biedriem), kura biedri ir pārstrādes uzņēmumi, investori, kuriem ar piena saimniecībām pamatā nav cita sakara, ka vēlme uzpirkt pienu. Latvijas piena ražotāji smok nost, jo nav “savas” pārstrādes, bet

ir salīdzinoši pieticīgs. Sava izejviela ir kooperatīvam *Pienas LT*, jo tā kapitāla īpašnieki ir paši piena ražotāji. Līdzīgs attīstības modelis bija arī Eiropas kooperatīvam *E-piim*, kurā piedalās Latvijas un Igaunijas lauksaimnieki. Eiropas kooperatīvs kontrolē pārstrādes rūpnīcu, kas ilgtermiņā solīja vajadzīgo stabilitāti iepirkumos un cenā. Taču pašreiz vairāku apstākļu dēļ rūpnīcas jaudas kāpināšana ir apstājusies, kamēr atrisināsies finansiālā situācija. Iesaistītās pušes situāciju nevēlas komentēt.

Līdz ar to pašlaik Latvijas lauksaimniekiem ir zudis viens no risinājumiem – pievienoties modernas rūpnīcas attīstībai, Eiropas kooperatīvam. Attīstīt jaunu pārstrādes projektu nozīmē ievērojamus kapi-

cenu iepirkt svaigpienu no pašmāju zemniekiem. Līdz brīdim, kad pārstrāde vairs nespēs konkurēt un izputēs. Bet Latvijas piena ražotājiem arvien vairāk svaigpiena būs jāeksportē. Cita risinājuma nav, ja nav savas pārstrādes.

Preteja sadarbība notiek gaļas ražošanai ar gaļas pārstrādi. Piemēram, “Cēsu gaļas kombināts” Ievas Piteronokas-Krišānes vadībā noslēdzis sadarbību ar gaļas ražotāju kooperatīviem. Ilga sadarbība ir kooperatīvam “Latvijas liellops”, līgumu par ieguldījumiem gaļas ražošanā kooperatīva biedriem parakstījis arī otrs kooperatīvs “GreenBeef”.

TAČU IR ARĪ VEIKSMES STĀSTS

Sarunās ar leģendāro Imantu Balodi mēs vienmēr uzsvērām kooperatīva “Straupe” dzīvotspēju. Svaigpiena cenai esot zema, “Straupe” saviem biedriem maksāja vairāk, jo bija sava pārstrāde, kas pelnīja vairāk. Kad cena svaigpienam bija augsta, biedri tik un tā saņēma augstāko cenu. Caurmērā – tā teica Imants Balodis – “Straupe” saviem biedriem maksāja 10–15 % vairāk, nekā bija vidēja cena valstī. Sava pārstrāde bija Imanta stratēģijas pamats. Jau 90. gadu sākumā viņš saredzēja stratēģisko priekšrocību savai pārstrādei. Lai tirgotāji neizspiestu peļņu no uzņēmuma, “Straupe” izveidoja savu veikalu tīklu un aktīvi iesaistījās iepirkumos valsts un pašvaldību uzņēmumos, tā iegūstot neatkarību no piena pārstrādes lielākajiem konkurentiem par peļņu – tirgotājiem. Pateicoties “Straupes” vadītāja apņēmībai, uzņēmums kļuva par pazīstamu zīmolu vietējā tirgū. Dažkārt “Straupes” izkārtņi – zīmolu – mazie veikaliņi turpinā izmantot, lai gan ar pašu kooperatīvu “Straupe” tiem nav nekāda sakara. Atbildē ir vienkārša – ar “Straupes” logo var vairāk pārdot, piesaistot pircēju uzmanību.

Diemžēl “Straupe” ir mazs uzņēmums, ap kuru izveidojās neliela biedru saime, kas piegādā pienu. Arī pircējs ir novērtējis Latvijā saražotā piena vērtību un garšu. Bet ko ieteikt tam drosmīgajam Jānim, kas interesējās par akciju iegādi?

Šeit diemžēl ir tikai viens risinājums, vismaz pagaidām. Piemēram, *Rokiškio sūris* jau vismaz desmit gadus katru gadu maksā dividendes par akciju, ienesīgums 2025. gadā ir 6 % – kaut ko var saņemt. Turklāt akciju cena arī pieauga gada laikā par 27 % līdz 4,56 eiro par akciju. Nav slikti. Tātad piena nozarei ir savs potenciāls, tikai tas jāpārņem savās rokās.. LL

LATVIJAS PIENA TIRGUS TEORĒTISKIE PAMATSCENĀRIJU VARIANTI

- Sadarbība ar Lietuvas kooperatīviem, iesaistoties to darbībā, kapitāla daļās (pajās) ar nosacījumu iegūt izšķirošas balsstiesības. Vēlāk – sadarbība ar Eiropas kooperatīvu *E-piim*, ja pārstrāde nenonāks viena investora interešu lokā.
- Jauna pārstrādes rūpnīca: vismaz 100 miljonu investīcijas, partnerība noietu tirgus atrašanās, ilgs projekta īstenošanas laiks – 10 gadi kopš lēmuma pieņemšanas.
- Esošās pārstrādes jaudu iegāde, lai nodrošinātu vietējo noietu tirgu: iekārtas var nebūt modernas, svaigpienu tik un tā nāksies eksportēt.
- Optimizēt savu svaigpiena ražošanu tā, lai tās cena būtu konkurētspējīga, lai to eksportētu pārstrādes rūpnīcām Lietuvā, Igaunijā, iespējas ir arī Polijā un citur, un saglabāt noteiktu piegādes apjomu Latvijas nelielai pārstrādei.

investoriem piederošā pārstrāde cīnās tikai par savu finansiālo labklājību. Cīnās gan ar ražotājiem, gan ar tirgotājiem.

Tajā pašā laikā tikai četri pieminētie lietuviešu uzņēmumi šobrīd atbilstoši vērtējumam biržā maksā aptuveni pusmiljardu eiro. Cik eiro ir gatavi maksāt par “Preiļu sieru” – vienīgo jaudīgo nacionālo Latvijas uzņēmumu, “Rīgas piena kombinātu” kopā ar “Valmieras pienu” (“Rīgas pienšaimnieks” arī ietilpst grupā)?

KĀDA IR TUPAMĀKĀ ATTĪSTĪBA?

“Lielie pārstrādātāji veido ap sevi desmitus tūkstošus lielas piena govju fermas”, saka Dr. Aruns Svitojus (*Arunas Svitojus*), Lietuvas Republikas Lauksaimniecības kameras prezidents. Prognoze ir vienkārša – attīstot piena pārstrādes jaudas, ir nepieciešama izejvielu bāze. Pārstrādes pamatjauca jānodrošina ar darbu uz pilnu slodzi, līdz ar to vajadzīga sava piena bāze.

Arī vairāki Latvijas pārstrādes uzņēmumi attīsta savas saimniecības, taču vēriens

tāla ieguldījumus, kas pārsniegtu 100 miljonus līdzīgi kā *E-piim*, *Pienas LT* un arī “Latraps” gadījumā. Kad svaigpiena cenas sarūk, kapitāls neveidojas, ir tikai bažas par nākotni. Ja Ziemeļu risinājums ir apstājis, tad atliek Dienvidu kaimiņš – Lietuvas pārstrāde, kamēr tā vēl nav kāpinājusi savas svaigpiena ražošanas jaudas. Turklāt šķiet, ka sadarbība ar pašreizējiem Latvijas piena pārstrādes rūpnīcu īpašniekiem ir izaicinoša. Mazumtirdzniecības veikalu tīkli strādā ar piegādātājiem gan no Igaunijas, gan Lietuvas, caur *Lidl* lielā apjomā ienāk arī Polijas produkcija. Lietuva un Polijas lieljaudas rūpnīcām izmaksu apjoms ir zemāks, tām ir mēroga ekonomikas efekts. Latvijā ražotie piena produkti sīvi cīnās ar konkurentiem no Dienvidiem ar cenām. Zemākas pārdošanas cenas vai arī cenu dempings, piemērojot “akciju cenas”, lielākos zaudējumus rada tieši pašmāju pārstrādātājiem. Tie var zaudēt tirgu, kritīsies pārstrādes jaudas, pieaugs izmaksas uz vienu produkcijas vienību, galu galā būs centieni vienoties par izdevīgāku